

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2005 | ÅRGÅNG 9

Bokförlaget THALES

Sofia Näsström

VAD UTMÄRKER DEMOKRATI? Hur skiljer man ett demokratiskt styrelseskick från ett icke-demokratiskt?¹ Svaret på denna fråga har skiftat över tid. Ett svar som ofta återkommer är dock föreställningen om demokrati som ett symmetriskt förhållande mellan politiska beslutsfattare å ena sidan, och folket å den andra. Demokrati syftar på ett system där medborgarna lever under lagar som de själva har varit med om att stifta. De är styrande och styrda på samma gång. Med detta kriterium som utgångspunkt höjs i dag allt fler röster till förmån för en ny global politisk ordning. Mot bakgrund av ekonomiska, politiska och kulturella rörelser över de nationella gränserna tycks det som om symmetrin mellan styrande och styrda kommit att brytas. Det som hittills har utgjort en förutsättning för demokrati – ett nationellt demos – har kommit att bli själva frågan: Hur demokratiska är egentligen de nuvarande politiska gränserna? Vad betyder det att tänka nationellt, givet att de nationella gränserna hindrar människor från att delta i de beslutsprocesser som påverkar dem i deras vardag? För att åstadkomma ett mer symmetriskt förhållande mellan styrande och styrda kräver många teoretiker att den nuvarande politiska ordningen ersätts med en mer inkluderande och kosmopolitisk ordning. Man förordar en övergång från nationell till global demokrati.²

Men trots att demokrati debatteras som aldrig förr tycks det som om det ändå finns vissa vedertagna sätt att tänka kring demokrati inom politisk teori. I diskussionen om demokrati och globalisering framstår globalisering ofta som det stora problemet, och demokrati – starkare demokrati på nationell nivå eller större demokrati på global nivå – som den självklara lösningen på problemet. Oavsett hur man ser på globalisering är målet för många demokratiteoretiker detsamma: samstämmighet mellan rätten att styra och skyldigheten att lyda. Frågan är dock om denna föreställning uttömmar innebörden i begreppet självstyre. Finns det andra sätt att förstå

demokrati på? I den här artikeln vill jag fästa uppmärksamheten på ett centralt, men ofta förbiset steg i den demokratiska styrelsekedjan. Jag kommer att hävda att det som många kosmopoliter beskriver som en transportsträcka mellan två olika politiska ordningar – övergången från nationellt till kosmopolitiskt självstyre – i själva verket bär på ett eget kriterium för självstyre. Jag ska kalla detta för det »horisontella» till skillnad från det »vertikala» kriteriet.

Innan vi tar itu med uppgiften att beskriva dessa två kriterier kan det vara på sin plats att kort säga något om den demokratitradition som åsyftas. När jag nedan hänvisar till demokrati utgår jag ifrån en tradition som lägger stor vikt vid samtycke eller konsensus i upprättandet av politisk auktoritet. Grundtanken är att vi endast är skyldiga att lyda den regim som vi själva, direkt eller indirekt, har samtyckt till. Vi är som medborgare fria att säga ja eller nej till utövandet av politisk auktoritet. Detta innebär att de problem som aktualiseras i den här artikeln, såsom hur man legitimerar »folket» och dess »styre», endast framstår som demokratiskt relevanta problem under vissa specifika förutsättningar. Utan kravet på samtycke och frivillighet i förståelsen av demokrati uppstår inte de principiella överväganden som hör till det horisontella och det vertikala kriteriet för självstyre.³

Det ska inte förnekas att samtycke i sig självt är en omstridd idé. Inte nog med att det reducerar demokrati till en enkel ja och nej-fråga, och därför måste betraktas som en relativt svag och icke-participatorisk föreställning om demokrati; de flesta av oss har dessutom aldrig samtyckt till den svenska statens auktoritet. Faktum är att vi automatiskt får medborgarskap vid födseln, oavsett om vi vill det eller inte. Avsikten med den här artikeln är dock inte att ifrågasätta idén om samtycke. Denna kommer att tas för given. Poängen är snarast att visa att det finns två *olika* kriterier för självstyre inom den moderna demokratitraditionen.

Det vertikala kriteriet

I MODERN DEMOKRATITEORI utgår man ifrån att samhället är pluralistiskt till sin natur. Det består av fria och jämlika individer.

Frågan som ställs är hur dessa individer – alla med olika föreställningar om vad som utgör det rätta och det goda – ska kunna enas kring ett gemensamt politiskt styre. Hur ska fria och jämlika individer styra över sig själva? Svaren som ges pekar vanligtvis åt två olika håll. Å ena sidan krävs en oberoende politisk auktoritet för att kunna hantera de motstridiga viljor som existerar i ett modernt pluralistiskt samhälle. I demokratiska samhällen tycker vi olika, och det är denna olikhet som förklarar behovet av ett effektivt styre. Vad som behövs är en överordnad politisk auktoritet som har förmåga att reglera samhälleliga konflikter utan att själv bli del av dessa. Den styrande makten måste vara självständig i förhållande till de olika viljor och åsikter som existerar bland fria och jämlika individer. Å andra sidan kan den politiska auktoriteten inte vara skild från de individer som den är satt att styra. I motsats till auktoritära regimer, som förordar stabilitet på bekostnad av legitimitet, kräver demokrati att den yttersta makten i samhället ligger hos medborgarna själva. De måste frivilligt samtycka till dess auktoritet.

Detta dubbla anspråk ger upphov till vad jag kallar för »det vertikala kriteriet» för demokrati. Enligt detta kriterium måste den politiska auktoriteten stå *över* folket som helhet, och på samma gång vara *identisk* med folket som helhet. Folket måste vara styrande och styrda på samma gång. Om detta inte är fallet, dvs. om några medborgare endast befinner sig på den styrande (eller styrda) sidan av det demokratiska styrelseskicket, uppstår ett läge där somliga medborgare privilegieras framför andra. Vi kan inte längre tala om ett styre av och för folket. Denna dualism i förståelsen av demokrati – folket som både styrande och styrda – har länge utgjort ett centralt problem inom politisk teori. Problemet har hanterats på olika sätt, och med hjälp av olika teoretiska verktyg.⁴ Ta till exempel idén om representation.

Många demokratiförespråkare accepterar i dag representation som den bärande principen för demokrati. Återkommande och fria val ses som ett naturligt inslag i ett modernt demokratiskt samhälle. Vi väljer politiska representanter, och utgår därmed ifrån att vi styr över oss själva.⁵ Men hur kan vi styra över oss själva genom att låta

andra styra? Är inte detta ytterst motsägelsefullt? Enligt förespråkare för representation ska idén om självstyre inte tolkas bokstavligen. I de flesta verksamma demokratier har vi en liten grupp människor som talar för folket som helhet. Vi har en regering som styr i folkets namn. Att yrka på fullt deltagande i det politiska styret vore orimligt. Det skulle innebära att de flesta regimer i världen måste avfärdas som illegitima. Men frågan kvarstår: Hur kan medborgarnas självstyre upprätthållas om de överlåter makt till någon annan?

Enligt den gängse definitionen handlar representation om ett förhållande mellan det närvarande och det frånvarande. Det betyder att någon eller något kan re-representeras, göras närvarande igen. Men som Hanna Pitkin konstaterar i sin bok *The Concept of Representation* antar representationstanken en mer abstrakt karaktär i politiska sammanhang. Representation »has always meant more than a literal bringing into presence, as one might bring a book into the room.» Det innebär att någon eller något som inte bokstavligen är närvarande ändå kan göras närvarande i en icke-bokstavlig mening (Pitkin, 1967, s. 8). Tanken är att en person kan träda in för någon annan trots att den andra personen inte själv är på plats. Han/hon kan re-representera. Med hjälp av denna princip har många teoretiker sökt övervinna dualismen i det demokratiska självstyret. Representation, sägs det, visar att en person kan stå och agera för någon annan. Medborgarna i en demokrati kan vara politiskt närvarande och frånvarande på samma gång. De kan styra, trots att de inte *bokstavligen* styr.⁶

Gränsdragningsproblem

DEMOKRATI ÄR IDAG intimt förknippat med det vertikala kriteriet för självstyre. De flesta demokratiteoretiker tar för givet att demokrati följer den vertikala politikens logik. Det handlar om vem som ska styra över vem. Så länge folket styr över sig själva, och ingen annan styr över folket, kan man hävda att medborgarna lever i en demokrati. De är självbestämmande. I ljuset av dagens globaliseringsprocesser tycks det dock som om verkligheten har sprungit ifatt detta ideal om självstyre. Skälet är, som David Held påpekar,

»att många beslut fattade av en »majoritet», eller mera exakt av dess representanter, påverkar (eller skulle kunna påverka) inte bara de samhällen som fattat besluten utan också medborgare i andra samhällen» (Held, 1997, s. 411).

Om det amerikanska folkets företrädare bestämmer sig för att starta krig påverkar det människors politiska, ekonomiska och sociala situation världen över. Dessa har dock ingen rösträtt i USA. Eller, för att ta ett mer näraliggande exempel, om Sverige skulle besluta sig för att tillåta högre nivåer för industriutsläpp påverkar det hälsan inte bara hos de egna medborgarna, utan också hos medborgare i andra länder kring Östersjön. Dessa medborgare har dock inget politiskt inflytande över den svenska energipolitiken. För att komma tillrätta med problemet föreslår Held och andra kosmopoliter en radikal omstrukturering av demokratins nuvarande gränser. Tanken är att självstyret ska definieras i globala snarare än i nationella termer.

Att dagens situation ställer krav på nya former av politiskt självstyre ska inte förnekas. Globalisering har onekligen gett upphov till en bristande kongruens i det nationella självstyret. Det kosmopolitiska förslaget bortser dock från ett mer akut gränsdragningsproblem. Innan man upprättar ett kosmopolitiskt styre måste man komma överens om vilka som ska ingå i den kosmopolitiska demokratin. Konstitueringen av ett kosmopolitiskt folk (*demos*) föregår konstitueringen av ett kosmopolitiskt folkstyre (*demo-kрати*).

Denna till synes enkla frågeställning – vilka ska tillhöra »folket» i folkstyret? – beskrivs ibland som demokratins stora akilleshäla. Skälet är att varje försök att i demokratisk anda låta folket samtycka till demokratins gränser leder till ett cirkelresonemang. Om man exempelvis i diskussionen om EU:s framtid kräver att svenskarna själva ska få bestämma gränserna för folkstyret – de ska gemensamt få chans att rösta om vilka som ska ingå i ett framtida demos – har man redan tagit för givet vilka som ingår i folket, nämligen svenskarna. Samma problem infinner sig i det fall man skulle genomföra en global folkomröstning om folkets framtida konstitution. Omröstningen förutsätter indirekt vad den avser att komma fram till,

nämligen vilka som ska ha makten att definiera folket. Den utgår ifrån att demokratins gränser ska förstås i kosmopolitiska snarare än i nationella eller regionala termer.

Hur ska man då fastställa vilka som tillhör folket, givet att detta inte kan beslutas av folket själva? Under den franska revolutionen – vad som ofta beskrivs som den moderna demokratins födelse – fick problemet en snillrik lösning. Man hänvisade till *nationen*. Folket, skriver Emmanuel Sieyès i *What is the Third Estate?*, måste inte samtycka till sin egen konstitution. Skälet är att folket är en naturlig kategori. Vår nationella tillhörighet, som svenskar, fransmän, italienare och så vidare, är inget vi frivilligt samtycker till. Det är ett simpelt faktum.

Det kan tyckas märkligt att Sieyès, som i många avseenden är starkt influerad av den moderna kontraktsteorin, väljer att se på folket som en naturlig enhet. Om demokrati bygger på frivillighet, baserar sig idén om nationen på en given identitet. Vi väljer inte att bli svenskar, utan föds in i en redan existerande gemenskap. Men trots att Sieyès gör nationen till en naturlig kategori avviker han inte helt och hållet från den moderna demokratitraditionen. Han ändrar närmast dess fokus.⁷ Om den tidiga kontraktsteorins företrädare tänker sig naturtillståndet som bestående av fria och jämlika individer, och därmed indirekt gör individen till en naturlig och given kategori, omtolkar Sieyès det naturliga tillståndet i kollektiva termer. Han placerar folket, och inte individen, i det eviga naturtillståndet. Detta är ett effektivt drag. Genom att hänvisa till nationen behövs inte längre något berättigande av demokratins gränser. De är av naturen givna:

vi får föreställa oss världens nationer såsom människor som lever utanför samhället eller »i naturtillståndet», som det brukar kallas. Viljans uttryck är fritt och oberoende av alla civila former (Sieyès, 1963, s. 128–129).⁸

Modern demokratiteori har alltsedan nationens födelse levt i skuggan av detta svar. Om de flesta teoretiker under 1900-talet har varit sysselsatta med att diskutera demokratins styrelseformer har själva

föremålet för diskussionen, dvs. folket, ofta tagits för givet. Folkets egen konstitution har inte setts som en politiskt motiverad fråga. Det kitt som håller medborgarna samman har betraktats som ointressant av den enkla anledningen att man har kunnat ta det för givet. De flesta teoretiker har utgått ifrån att demokratins gränser sammanfaller med nationens gränser (Canovan, 1996, samt Yack, 2001). Men vad händer då om dessa gränser ifrågasätts? Vad händer om medborgare inte längre accepterar nationen som grund för det demokratiska självstyret? Det är den situationen som vi befinner oss i dag. Vad som hittills tjänat som ett underförstått antagande inom modern demokratiteori befinner sig nu i centrum för den politiska debatten. Vi är inte längre överens om vilka som ska tillhöra folket i folkstyret. Hela diskussionen om demokrati och globalisering vittnar om detta. Enligt somliga teoretiker ska folket definieras i nationella termer, enligt andra i europeiska eller kosmopolitiska termer. Men om folkets konstitution inte kan avgöras av folket själva, hur ska det då avgöras?

Detta är givetvis den stora frågan vi står inför i dag som demokratiteoretiker. Ändå är det märkvärdigt tyst om saken. Folkets konstitution uppfattas av många teoretiker som ett olösligt problem. Den politiska gemenskapen anses vara en produkt av vad Jürgen Habermas kallar »det verkliga händelseförloppet» (Habermas, 1998, s. 114–117). Det är något som i slutändan avgörs av revolutioner, krig och historiska tillfälligheter, faktorer som ligger utanför demokratins kontroll. Folkets konstitution är inte en demokratisk, utan en *historisk* fråga.

Detta historiska synsätt går igen hos många av dagens demokratiteoretiker.⁹ Även om skolboksversionen framställer demokrati som ett styrelseskick baserat på folkets eget samtycke anser många teoretiker att detta är en politisk fiktion. Demokratins gränser är inte en fråga som vi på teoretisk väg kan legitimera eller rättfärdiga. Den franska demokratin uppstod inte till följd av en demokratisk procedur. Den kom till stånd genom en blodig revolution gentemot den absoluta monarkin. På samma sätt måste vi inse att Sveriges nuvarande gränser inte är ett resultat av folkets egen vilja, utan av

en tidigare omhuldad stormaktspolitik. Robert Dahl sammanfattar tankegången:

Varför skulle amerikaner konstituera »ett folk» medan deras kanadensiska och mexikanska grannar skulle vara skilda folk? Varför ska det finnas en politisk gräns mellan, låt oss säga, Norge och Sverige, eller Belgien och Holland, eller fransktalande fransmän eller fransktalande schweizare? ... Sådana frågeställningar går utan tvekan utöver all »demokratiteori». Men det är just det som är min poäng. Förespråkare för demokrati – inklusive politiska filosofer – brukar i allmänhet förutsätta att »ett folk» redan existerar. Dess existens förutsätts som ett faktum, en historisk skapelse. Ändå kan detta faktums fakticitet ifrågasättas. Det ifrågasätts ofta – som i USA, 1861, då frågan avgjordes, inte med samtycke och enighet utan med våld (Dahl, 1989, s. 3).¹⁰

Det historiska synsättet ska inte missförstås som ett accepterande av våldsanvändning, eller som ett cyniskt underkännande av demokrati som styrelseform. Det ska snarare ses som ett försök att befria demokratin från vad man betraktar som en politiskt olöslig fråga. Enligt Habermas och Dahl är det viktigt att skilja på hur demokratier uppstår å ena sidan, och hur de fortskrider å den andra. Syftet med distinktionen är just att visa att folkets konstitution inte kan avgöras på demokratisk väg. Demokrati tar sin början med ett redan konstituerat folk. Först när detta är på plats kan man tala om ett legitimt folkstyre. Men att göra demokratins gränser till en historisk fråga är inte någon enkel sak. Historia står för det förflutna, det som redan har ägt rum och därmed går att tidsbestämma. När demokratiteoretiker åberopar historien som grund för folkets konstitution placerar de följaktligen demokratins födelse på bestryggande avstånd från den egna samtiden. De kan i lugn och ro debattera demokratins styrelseformer i förvissning om att det som en gång har ägt rum inte går att rucka på. Det äger giltighet i kraft av sin fakticitet.

Problemet är dock att historien tycks ha hunnit ikapp demokratiteorin på den här punkten. I dag får man ofta höra av såväl poli-

tiker som teoretiker att vi befinner oss i en historisk brytningstid. Förändringens vindar blåser, och de sanningar som hittills tagits för givna måste nu rivas upp och ifrågasättas på nytt. Det är i detta sammanhang som det historiska synsättet kommer till korta. Om vi med Dahl och Habermas accepterar att demokratins gränser är historiskt definierade – de är resultatet av ett verkligt händelseförlopp – vad är då skillnaden mellan dåtid och nutid? Är tanken att vi i dag ska låta historien ha sin gång, och först i efterhand slå ner demokratins pålar i det som blev? Det historisk-deskriptiva synsättet är oproblematiskt så länge det används i syfte att förklara historiska förlopp, men så fort det appliceras på demokrati uppstår problem. Problemet är inte bara att det lämnar över en viktig politisk fråga till historiskt godtyckliga makter. Genom att fokusera på historien bortser man också från det horisontella kriterium för självstyre som finns inbyggt i konstitueringen av folket. Man går miste om dess i grunden *politiska* innebörd.

Det horisontella kriteriet

MODERN DEMOKRATITEORI UTGÅR från idén om fria och jämlika individer. Frågan som ställs är hur dessa individer, alla med olika uppfattningar om det rätta och det goda, ska kunna styra över sig själva. Den vertikala föreställningen tolkar som bekant denna fråga i termer av auktoritet. Tanken är att den politiska auktoriteten måste stå över folket som helhet – den måste vara fristående nog att reglera konkurrerande individers mellanhavanden – och samtidigt vara identisk med folket som helhet – den måste botten i individernas fria vilja. Likväl, innan man kan upprätta ett legitimt folkstyre måste man komma överens om vilka som ska ingå i »folket». Om denna fråga traditionellt sett har betraktats som olöslig och därmed irrelevant för demokrati så innebär detta att man har blundat för problemets specifika karaktär. Konstitueringen av ett gemensamt folk bär på ett eget kriterium för självstyre. Liksom den vertikala axeln resulterar frågan i ett dubbelt anspråk.

Å ena sidan kräver modern demokratiteori att folket är en frivillig sammanslutning. Medborgarna måste själva samtycka till dess

konstitution. Om medborgarna inte har gett sitt frivilliga samtycke kan de inte betraktas som fria och jämlika. De har inordnats i en gemenskap som de inte själva har varit med om att skapa. Det är i detta sammanhang som idén om »naturtillståndet» en gång uppstod. Genom att hänvisa till ett för-politiskt tillstånd av fria och jämlika individer var det möjligt att hävda att folket är en frivillig sammanslutning. Skälet är att överenskommelsen om vilka som ska ingå i folket föregår folket (eller politiken) självt. Medborgarna har så att säga redan samtyckt till sin egen konstitution. Å andra sidan kan de individer som går samman och konstituerar folket inte vara några andra än folket själva. Individerna i naturtillståndet måste vara samtidigt med det folk som konstitueras. I annat fall blir det svårt att hävda att folket är självstyrande.

Detta dubbla anspråk ger upphov till vad jag kallar för »det horisontella kriteriet» för självstyre. Enligt detta kriterium måste folket *föregå* sig självt och på samma gång vara *samtidigt* med sig självt. Folket måste vara styrande och styrda på samma gång. Om detta inte är fallet, dvs. om några medborgare endast befinner sig på den konstituerande (eller konstituerade) sidan av folket, är den politiska sammanslutningen inte längre demokratisk till sin natur. Det går inte längre att tala om ett styre av och för folket. Det horisontella kriteriet för således med sig en tidslig dimension i förståelsen av demokrati. Det handlar om att visa på samtidighet, och inte samstämmighet, mellan styrande och styrda.

Tidsaspekten som just beskrivits ska inte förväxlas med det allmänna generationsproblem som diskuterats av bland annat Thomas Jefferson. Tiden hör som bekant till de frågor som aldrig upphör att gäcka den moderna demokratins försvarare. Utmaningen består i att visa hur man kan upprätta en stabil demokratisk ordning, givet att själva grunden för denna ordning – folket – är stadd i ständig förändring. Konservativa kritiker har inte varit sena att framhålla svårigheterna med detta. Som Sir Robert Filmer påpekar i sin kritik av de engelska parlamentarikerna är »folket» oförmöget att styra sig självt. Det existerar inte annat än som en rörelse, en strömning i tiden:

... ty i sanning är folket ett ting eller en kropp stadd i ständig förändring, aldrig sig lik från ett ögonblick till det nästa, då den består av mångahanda delar, varibland några ständigt förfaller och dör, och andra kommer nya i deras ställe ... de som är folket i detta ögonblick, är inte folket i nästa.¹¹

Bland demokratiteoretiker har avvägningen mellan kravet på stabilitet å ena sidan, och legitimitet å den andra ofta slagit över till förmån för det förra. I ett försök att komma runt den ovan nämnda problematiken har man åberopat en tidlös princip, en princip vars giltighet är oberoende av förändringar i folkets sammansättning. »Gud» är en sådan princip, liksom »nationen». Men enligt Thomas Jefferson är denna typ av principer otillräckliga. I likhet med konservativa kritiker medger han att tiden är en viktig faktor i förståelsen av politik. Den politiska ordningen måste vara förankrad i historien. Han drar dock andra – radikala – slutsatser av detta. Till skillnad från konservativa tänkare anser Jefferson att folkstyret ständigt måste återerövas. Skälet är att vi har en tidlig eftersläpning i det demokratiska självstyret. Det folk som konstituerar staten vid tidpunkt x är inte identiskt med det folk som lyder under konstitutionen vid tidpunkt y. Lösningen är inget annat än en revolution vart tjugonde år: »For the tree of liberty must be refreshed from time to time. It is its natural manure» (Jefferson, 1944, s. 436).

Det ligger något djupt sympatiskt i Jeffersons tanke att förändringar i folkets konstitution också måste reflekteras i den gällande konstitutionen. Hur kan man annars hävda att medborgarna lever under lagar som de själva har varit med om att stifta? I en tid av ökad migration över de nationella gränserna tycks detta särskilt viktigt. I dag förändras ju folkets konstitution inte bara med varje ny generation, utan också med varje ny generation invandrare. Det är dock viktigt att se att det gällande kriteriet för självstyre i detta fall är vertikalt till sin natur. Problemet, i Jeffersons ögon, är att de människor som går samman och skapar en gemensam konstitution med tiden upphör att vara identiska med dem som lyder under konstitutionen. Även om konstitutionens författare med tiden dör ut

fortsätter de att styra efter sin död. De härskar över sina efterlevande, vilket paradoxalt nog innebär att den en gång demokratiskt förankrade konstitutionen nu har blivit konservativ till sin karaktär.

Men upprättandet av ett legitimt folkstyre för också med sig en annan problematik, en problematik som Jefferson själv har svårt att undvika i egenskap av den amerikanska demokratis *founding father*. Problemet är att de som går samman och skapar en gemensam konstitution vid tidpunkt x inte *själva* är konstitutionellt förankrade. De utgör ännu inte »folket» i folkstyret. Jefferson och hans vänner är fångade i vad man skulle kunna kalla en »horisontell tidslogik». De måste föregå folket – frivilligt samtycka till dess konstitution – och samtidigt vara synkrona med det konstituerade folket – annars har inte folket samtyckt till sin egen konstitution. Det säger sig självt att detta senare problem inte löses med hjälp av en ny konstitution vart tjugonde år. Skälet är att tidsgapet mellan styrande och styrda i det här fallet ligger i den konstituerande akten, och inte i den existerande konstitutionens förhållande till kommande generationer.

Folket som förutsättning eller fråga?

LÅT OSS KORT illustrera skillnaden mellan det vertikala och det horisontella kriteriet genom att knyta an till diskussionen om demokrati och globalisering. Val av kriterium har stor betydelse för vad vi betraktar som ett relevant politiskt problem. Bland teoretiker som faller tillbaka på det vertikala kriteriet framstår globalisering som ett problem i så motto att det bryter symmetrin mellan styrande och styrda. Det finns inte längre någon samstämmighet mellan de som fattar de politiska besluten och de som i slutändan påverkas av dessa. Lösningen, i David Helds tappning, är en omdaning av de politiska gränserna; en global representativ demokrati där varje medborgare – vid sidan av sitt nationella medborgarskap – också har en röst i ett kosmopolitiskt parlament. Utifrån det horisontella kriteriet ter sig problemet delvis annorlunda. Liksom i fallet med den vertikala axeln strävar man efter ökat självstyre. Den primära frågan är dock inte var man ska dra gränsen för den

politiska makten – på nationell, regional eller kosmopolitisk nivå – utan vem som ska ha makten att *avgöra* detta. Vem (eller vilka) bestämmer hur demokratins gränser ska dras?

En princip som ofta åberopas i detta sammanhang, och som på ett neutralt sätt antas lösa frågan om demokratins gränser, är den s.k. »*all-affected principle*». ¹² Denna princip innebär i korthet att alla de som påverkas av ett visst beslut också ska ha demokratiskt inflytande över beslutet i fråga. Om medborgare i Sverige påverkas av den amerikanska administrationens beslut att föra krig i Irak ska de också ha rätt att rösta i frågor som rör den amerikanska försvarspolitik. Kan denna princip hjälpa oss att legitimera demokratins gränser?

The all-affected principle är en variant på idén om självstyre, och i den egenskapen har den ofta använts som en hävstång för ökad inkludering i den politiska gemenskapen. Men att kräva samstämmighet mellan styrande och styrda är inte detsamma som att bestämma vilka »folket» är. Vad många teoretiker tycks anta är att denna princip av sig själv skulle tala till förmån för en kosmopolitisk demokrati. Den bakomliggande intuitionen är att eftersom många beslut i allt högre grad fattas på en global nivå, måste också den berörda valkretsen omformuleras därefter. Denna slutsats går dock inte att härleda ur ovanstående princip. Faktum är att *the all-affected principle* inte ger någon som helst vägledning i fråga om hur demokratins gränser ska dras. Att det ska finnas en symmetri mellan beslutsfattare och berörda är en sak, hur denna symmetri ska uppnås en annan. För somliga demokratiteoretiker innebär principen att den nuvarande beslutsnivån måste anpassas efter folket (underförstått: vi måste föra tillbaka beslutandemakt till nationen), för andra innebär den att folket måste anpassas efter beslutsnivån (underförstått: vi måste föra upp nationell makt till den globala nivån). De flesta skulle säkerligen hålla det första alternativet för orealistiskt. I båda fallen är dock målsättningen detsamma: de som berörs av ett beslut ska också ha möjlighet att påverka dess utformning.

Hur kommer det sig då att så många teoretiker anser att denna princip löser gränsdragningsproblemet? Jag tror att svaret står att

finna i den roll man tillskriver dagens globaliseringsprocesser. Globalisering betraktas ofta som en irreversibel och oåterkallelig process, ett faktum som, direkt eller indirekt, tas som intäkt för en viss normativ slutsats. Vad många teoretiker ser framför sig är en politisk asymmetri orsakad av globalisering, och man antar utan vidare att denna asymmetri kan åtgärdas genom överföring av makt från den nationella till den globala nivån. Vad man inte ser är att det råder *oenighet* om hur demokratins gränser ska dras, och att denna oenighet i sig själv måste hanteras på ett demokratiskt sätt. I den meningen har dagens kosmopoliter mycket gemensamt med sina nationella meningsmotståndare. Liksom förespråkare för nationell demokrati anser de inte att konstitueringen av folket kräver politiskt rättfärdigande. Folkets gränser är och förblir en förutsättning – och inte en fråga – för demokratin.¹³

Slutord

I DEN HÄR artikeln har jag sökt tillföra ett alternativt synsätt på demokrati. Jag har visat att diskussionen om demokrati och globalisering inte bara handlar om demokratins gränser. Den handlar också om gränser i vårt sätt att *tänka* om demokrati. Modern demokratiteori bär på två olika kriterier för självstyre, ett vertikalt och ett horisontellt. Den centrala frågan är förstås varför det ena anses demokratiskt relevant, och inte det andra. Varför är det så svårt att se det politiska innehållet i konstitueringen av folket? För att spetsa till det skulle man kunna säga att dagens demokratiteoretiker påminner lite om gårdagens konservativa som med hänvisning till just historiska krafter ifrågasatte idén om frivillighet och samtycke inom den moderna demokratitraditionen. Detta är förstås inte avsiktligt, det är i sig självt ett resultat av den demokratiföreställning man vill försvara. Så länge man håller fast vid det vertikala kriteriet för självstyre framstår varje försök att legitimera gränserna för folket som en attack på demokratins själva fundament. Det drar uppmärksamheten till vad man betraktar som en demokratiskt olöslig fråga. Men precis som vi aldrig kan »överbrygga» det vertikala gapet – vi kan endast med hjälp av olika politiska instrument försöka

hantera gapet mellan styrande och styrda – kan vi inte kräva att det horisontella gapet ska överbryggas en gång för alla. Det vore att förväxla politik med administration.¹⁴ Vad vi kan göra är dock att utforska den horisontella motsvarigheten till idén om representation. Hur skulle demokrati enligt den horisontella politikens logik kunna se ut?¹⁵

→

Sofia Näsström är fil dr. och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.

Noter

1 Denna artikel ingår i forskningsprojektet *Gränslös Demokrati*, vilket är finansierat av Vetenskapsrådet. Jag vill tacka deltagarna på konferensen »Democracy Unbound», Stockholm, mars 2004, för kommentarer på det föredrag som ligger till grund för denna här artikeln. Ett särskilt tack till Torbjörn Tännsjö och Gustaf Arrhenius.

2 David Held var bland de första som uppmärksammade förhållandet mellan demokrati, nationalstat och globalisering. Se, bl.a. Held, 1999. För ett försvar av kosmopolitisk demokrati, se också Tännsjö, 2004.

3 För en diskussion om samtycke, och då särskilt i förhållande till Lockes teori, se Simmons, 1979.

4 Rawls *original position* och Habermas *discourse principle* kan ses som verktyg för att komma tillrätta med denna här dualismen. När John Rawls i sina senare arbeten poängterar att »justice is political, not metaphysical» tar han indirekt fasta på det vertikala kriteriet för självstyre. Problemet, som han påpekar i *Political Liberalism*, är inte bara att visa att originalpositionen är ett oberoende styrningsinstrument – ett sätt att komma överens om de grundläggande principerna för samhället. Originalpositionen måste i sig självt vara förankrad i medborgarnas fria vilja. Den bakomliggande tanken är att originalpositionen, och de principer som följer av denna, endast vinner laga kraft om var och en av oss – utifrån våra olika uppfattningar om det goda – är beredda att samtycka till dess legitimitet.

5 Representation är i dag intimt förknippat med demokrati. Representation var dock ursprungligen ställt i *kontrast* till demokratiskt självstyre. För Sieyès och Madison, dvs. på båda sidor om Atlanten, sågs representation som ett uttryckligt alternativ till idén om folkstyre. Se, bl.a. Manin, 1997.

6 För Rousseau, som tolkar det vertikala kriteriet i direktdemokratiska termer, vittnar detta bara om den representativa tankens aristokratiska karaktär. Att välja representanter är, bokstavligen talat, att *inte* styra: »för i samma ögonblick som folket väljer att låta sig representeras har det uppgivit sin frihet, och uppgivit sig självt» (Rousseau, 1988,

s. 96) (Reds översättning).

7 För kopplingen mellan Sieyès idé om »nationen» och Hobbes »Leviathan», se Hont, 1994.

8 Reds översättning.

9 Se bl.a. Dahl, 1970 och Walzer, 1983. Enligt Frederick G. Whelan, som har beskrivit svårigheterna att komma tillrätta med det här problemet inom politiskt teori, måste vi tillstå att demokrati har sina begränsningar: »Gränser utgör ett problem ... vilket är olösbart inom demokratiteorins ramar, och det är möjligt att demokrati endast kan genomföras när en historiskt given lösning till detta problem (antingen berättigad genom någon annan teori än demokratiteori, eller icke berättigad) tycks acceptabel». Whelan, 1983, s. 16 (Reds översättning).

10 Reds översättning.

11 Citat taget ur Chambers, 2004, s. 154. Reds översättning.

12 Den här principen, eller en variant av den, återfinns inom de flesta demokratiteorier. Som en princip ägnad att lösa just demos-problemet har den dock beskrivits (och kritiserats) bäst av Whelan, 1983. För ett försvar av principen i just detta avseende, se Arrhenius, 2004.

13 För en längre argumentation, se Näsström, 2003. Detta besvarar till viss del den kritik som Gustaf Arrhenius riktar mot Whelan och undertecknad i sitt bidrag: Arrhenius, »The Boundary Problem in Democratic Theory». Enligt Arrhenius ger *the all-affected principle* en principiell lösning på demos-problemet såtillvida att den säger att alla som påverkas av ett beslut också tillhör »folket». Hur detta sedan löses praktiskt är en annan fråga. Vi måste skilja på demokrati som normativt ideal, å ena sidan, och som praktisk beslutsmetod, å den andra. Min poäng är dock att vi kan ha *olika* ideal i detta sammanhang, och att dessa ideal eller kriterier i sin tur bestämmer vad vi ser som ett demokratiskt problem (eller inte). När Arrhenius skriver att gränsdragningsproblemet kan lösas med hjälp av *the all-affected principle* vittnar detta, enligt mitt sätt att se, om en vertikal förståelse av demokrati. I linje med det vertikala kriteriet tycks demokrati handla om att åstadkomma samstämmighet, och inte samtidighet, mellan styrande och styrda. Vilka som ska tillhöra »folket», och hur detta i sin tur ska förankras demokratiskt, uppfattas följaktligen inte som en relevant frågeställning.

14 Demokrati – enligt såväl det vertikala som det horisontella kriteriet – kräver att folket är *både* styrande och styrda. Utan detta gap, ingen demokrati.

15 I min avhandling, *The An-Archical State: Logics of Legitimacy in the Social Contract, Tradition*, försöker jag besvara denna fråga. Jag tolkar det horisontella kriteriet som en relation mellan ett responsivt subjekt, å ena sidan, och en negativ frihetsakt, å den andra. Vad jag försöker visa är att det horisontella kriteriet bär på fröet till en ny syn på den demokratiska staten, såsom i vilket syfte den upprättas och vari dess legitimitet kan sägas bestå. Syftet med staten, i korthet, är inte att begränsa ett allas krig mot alla, utan att begränsa ett grundläggande ansvar för den andre. Utgångspunkten för samhällskontraktet är inte anarki, ett naturligt tillstånd som sedan är tänkt att ersättas med mer ansvarsfyllda relationer inom staten. Den legitima staten tar i själva verket sin utgångspunkt i ett obegränsat och vardagligt ansvar för den andre. Samhällskontraktet mellan medborgarna handlar just om att begränsa och definiera detta ansvar, bl.a. genom att formulera rättigheter och skyldigheter och genom att omfördela resurser bland medborgarna.

Referenser

- ARRHENIUS, GUSTAF, »The Boundary Problem in Democratic Theory», mimeo, Filosofiska institutionen, Stockholms universitet, 2004.
- CANOVAN, MARGARET, *Nationhood and Political Theory*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 1996.
- CHAMBERS, SIMONE, »Democracy, Popular Sovereignty, and Constitutional Legitimacy», *Constellations*, vol 11, nr 2, 2004, s. 153–173.
- DAHL, ROBERT, *After the Revolution? Authority in a Good Society*, New Haven: Yale University Press, 1970.
- DAHL, ROBERT, *Democracy and its Critics*, New Haven: Yale University Press, 1989.
- HABERMAS, JÜRGEN, *The Inclusion of the Other*, i C. Cronin och P. de Greiff (red), Cambridge: MIT Press, 1998.
- HELD, DAVID, *Demokratimodeller: Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*, Göteborg: Daidalos, 1997.
- HELD, DAVID, »The Transformation of Political Community: Rethinking democracy in the context of globalization», i I. Shapiro och C. Hacker-Cordón (red), *Democracy's Edges*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- HONT, ISTVAN, »The Permanent Crisis of a Divided Mankind: The Contemporary Crisis of the Nation-State in a Historical Perspective», *Political Studies*, XLII, 1994, s. 166–231.
- JEFFERSON, THOMAS, *The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson*, A. Koch och W. Peden (red), New York: Random House, 1944.
- MANIN, BERNARD, *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- NÄSSTRÖM, SOFIA, »What Globalization Overshadows», *Political Theory*, vol 31, nr 6, 2003, s. 808–834.
- NÄSSTRÖM, SOFIA, *The An-Archical State: Logics of Legitimacy in the Social Contract Tradition*, Doktorsavhandling, Stockholm Studies in Politics 99, 2004.
- PITKIN, HANNA, *The Concept of Representation*, Berkeley: University of California Press, 1967.
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES, *Om samhällsfördraget eller Statsrättens grunder*, översatt från franska till svenska av Sven Åke Heed och Jan Stolpe, Stockholm: Natur och kultur, 1994.
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES, *The Social Contract*, översatt från franska till engelska av GDH Cole, New York: Prometheus Books, 1988.
- SIEYÈS, EMMANUEL, *What Is the Third Estate?*, översatt från franska till engelska av M. Blondel, London: Pall Mall Press, 1963.
- SIMMONS, A. JOHN, *Moral Principles and Political Obligations*, Princeton: Princeton University Press, 1979.
- TÄNNSJÖ, TORBJÖRN, »Kosmopolitisk demokrati», *Tidskrift för politisk filosofi*, nr 3, 2004, s. 6–29.
- WALZER, MICHAEL, *Spheres of Justice: A defence of Pluralism and Justice*, New York: Basic Books, 1983.
- WHELAN, FREDERICK G, »Prologue: Democratic Theory and the Boundary Problem», i J. R. Pennock och J. W. Chapman (red), *Liberal Democracy*, New York: New York University Press, 1983.
- YACK, BERNARD, »Popular Sovereignty and Nationalism», *Political Theory*, vol 29, nr 4, 2001, s. 517–536.